

հրկրոմ: (Dion Chrysostomus; Համ. ZDMG 19. 51, 63 — Oratio Borysthenica (86) Թ. 449 ed. Dindorf.)

Մ. ՇՈՎՐԵԱՆ

Շարայարեի

ԱՆՆԱՆԵՐՈՒՄ ԿԱՐ ԻՆՔԱՆՆՈՒՄ

Hétérogénie — Génération spontanée.

(Շար. տես էջ 413)

Ա. Հասարակաց յատկանքներ. — Թէ՛ կենդանի էակներու և թէ՛ անդայիններու կամ անկենդաններու կազմութեան մէջ կան նոյն հիւշակաւ տարրերը: Այս տարրերն, յենքեան անդարծ չեն բացարձակօրէն, այլ մասնաւոր յատկութիւններ ունին, ա՛նէն կերպերով կը միանան իրարու հետ և բազադարձելով կը կազմեն ժաթմիններ՝ որոնց յատկութիւններն կախում ունին բազադարձան տարրերէն: Սակայն կենդանին աշխարհի՝ սակաւութիւն հիւշակեցով կը կազմուի, և այս հիւշակեցին միշտ նոյնն է, այսինքն, անուի, ջրածին, բորակածին, թթմանն, որոնց վրայ աւելցնելու է սովորաբար, ծծումբ և լուսանքն:

Այս տարրերն կը բազադարձին ֆիզիքական զօրութիւններու ազդեցութեամբ. բնաւ չքիմիական գործողութիւն մը չի կատարուի որ առանց ֆիզիքական զօրութեան, առանց ապահելու ֆիզիքական զօրութեան մաս մը, առանց փոփոխելու նոյն ֆիզիքական զօրութեան ներկայ կամ կարողական (potentiel) վիճակը, կամ ջերմութեան և կամ ելեկտրական կերպարանքով: Քիմիական գործողութիւններն թէ՛ անբային և թէ՛ կենդանական աշխարհի մէջ կը կատարուին միեւնոյն քնդհանուր օրէնքներով:

Ասկէ կը հետեւի՝ որ եթէ՛ զիտող անձ մը՝ կենդանի էակներու մէջ ուսումնասիրել ֆիզիքական և քիմիական կարգի երեւոյթները միայն, բնականաբար կենդանի և անկենդան էակները միեւնոյն կարգի մէջ պիտի գտնէ: Եւ յաճախ կը սխալին բնախօսք և քիմիագէտք այս կերպով: Վասն զի բնախօսք՝ ծանրութեան, ելեկտրութեան, ջերմութեան, շարժման երեւոյթները միայն չի նկատի կ'առնում, որոնք անսարքալիս մերձական և ֆիզիքական օրէնքներու դասակարգին մէջ են. — իսկ քիմիագէտք՝ կը լուծեն իրենց հեռքը միշտ մեծածախարհից (ontoplasme), որուն մէջ կը նկատեն սակաւութիւն պարզ տարրներու բազմամասն բազադարձութիւն մը միայն՝ որ յետին աստիճանի փոփոխական է:

Ընդհանրապէս հարկ էր՝ որ այս բնախօսք և քիմիագէտք ըմբռնէին որ այս գործութիւններն, տարրերն, այս բազադարձութիւններն կենդանի էակին մէջ կ'ենաց

պարզապէս երբական եկցուկներ են և ոչինչ աւելի: Եւ կենցար յիշեան լուսնաշնորհու համար պէտք է ուրիշ կէտի մը մէջ փնտռել զայն, այսինքն՝ այն տարրերու թիւններուն մէջ որ կան ի մէջ հանդիսին և կենդանական էակներու: Տեսնենք:

Բ. Տարրերութիւններ. — Այս տարրերութիւններուն ա՛նէնքն ալ նոյն դո՛ք կամ արժէքը չունին: Ընդհանրապէս մէջ բերումաները կը նշանակենք հետ, և ա՛նցն արժէքը կը գնահատենք:

1. Քիմիական բազադարձութիւն. — կենդանի կազմութեան մէջ բազադարձութիւնը բազմամասն է և յօդանոցայ (composé). և ջրայ, սպիտակակերպ (albuminoide) մարմիններու և ուրիշ զանազան լուծուած կամ առկաի հաստատուն զոյգացութիւններու միութիւն մ'է: Սպիտակակերպ մարմիններն՝ յատուկ են կենդանի էակներու: Առանց բազադարձութիւնը անդադար կը կատարուի շարժման մէջ եղզոյ ըլլիչներու կամ խորշերու ձեւաւով. — Բայց արդեօք քիմիագէտք ալ կրնան արտահայտուիլ կարգով շինել այս բազադարձութիւնը: Քիմիագէտք արդէն իսկ շատ գործարանաւոր մարմիններ բազադարձին. օրինակ ի՞նչ, ալճուլ, շաքար, և կը յուսան սպիտակակերպերն ալ շինելու: Սակայն եթէ՛ յաշտին ալ շինելու ամենափոքր սպիտակակերպ մը, թայց առով շինած չեն ԸՆԴՈՐ կենդանի կազմութեան (plastide): Որովհետեւ այդ շինածին պիտի ունենայ պարզապէս՝ իրենց լուծուած մեծած նախաշինութիւն տարրական բազադարձութիւնը. — այլ այս չի կենցար: Իրենց կենդանի կազմութեան գոյուլութեան (être) իսկական զիւրաւոր կերպ մ'ունի, զոր չեն կրնար լուծել քիմիագէտք, և զոր կենդանին միայն կրնայ ապա նիւթին:

կենդանի և անկենդան կազմութեան տարրերութիւնը ի հարկէ պէտք է՝ որ անսխալ չքիմիական բազադարձութեան մէջ եղած զանազանութեամբ մը. որովհետեւ քիմիագէտներու առաջ բերած արդասիւնները՝ տարրեր են կենդանի էակին մէջ եղած քիմիական արդասիւններէն: Բայց այս տարրերութիւնը ի՞նչ է: Ասոր պատասխանն ոչ կրնայ տալ. Վասն զի քիմիագէտք՝ միայն մեծած կամ անկենդան գործարանաւոր նիւթը կը լուծեն:

2. Գործողութիւն. — Բազմաբնիկ կամ բազմախորշ էակներու վրայ յայտնի կազմութիւն մը կը տեսնուի, և այս արտաքին յորինուածք առաջ կու գայ ըլլիչային միութիւններու բարեկարգ կազմութեան: Իսկ իւրաքանչիւր ըլլիչ կամ խորշը, իւրաքանչիւր կենդանի կազմութեան իրեն առանձին յորինուածք ունի: — Ա՛նէն կազմութեան մէջ կան երկու մասեր՝ որոնք գոնաւորիչ հակադրեցուցութիւններու տակ իրարմէ տարրեր կը բալով կը գործեն: Այս երկու մասերն են, կոյրի և նախափոքի: Այլապէս ցուցած է որ Հեկկելի մանէրներն, որոնք իրեն թէ առանց կորիզի նախափոքի էին, բնաւ չկան:

1. Գործող. Le Danter, նոյն մասեան. էջ 29.
2. Գործող. Année biologique, 1895. էջ 14.

վերայիշեալ նախահիմն ու կորիզին ալ յառաի ունին զանազան մասեր: Եւ բլիթին այս յօրինումն ախշափ կարեւոր է և հաճան նախահիմնին կենաց որ կրնանք սպաննել այդ նախահիմնը ճնշելով ապակիի երկու թիթեղներու մէջ. անոր յատկութիւններն կը փոխուին, շարժառնեան՝ կը կենան, անուշգը՝ կը զարդի:

Հանքերն ալ ունին յատուկ յօրինումս մը, այսինքն, հիւշեակն յօրինումս, աչքի անտեսանելի, կիրքզայլին յօրինումս մը՝ զոր կը կազմեն հիւշենին իրենց զանազադ մրուրաքն: Բայց հանքային յօրինումսը շատ կը տարբերի գործարանաւ որ յօրինուածն. որովհետեւ անաքերու մէջ ձեւը հաստատուն է, և միեւնոյն տեսակի մէջ կը փոխուի քիչ մը. բլիթներուն մէջ ձեւը բոլորովն անհաստատ է և փոփոխելի, և միեւնոյն անհաստ մէջ կրնայ յաճախ փոխուիլ: Եւ թէպէտ յօրինումսն չէ կենաքը տալը, այսու հանգրձո՞ւն է անհրաժեշտ պոլման մը կենցաղ: Իրեան, կենցաղին կազմումսն կը տարբերի նաեւայլինն՝ աչքի տեսանելի ձեւով և անզգալի յատկութեամբ մը: — Արդ կարելի է ընդունիլ՝ որ ֆիզիքական զօրութիւնները կը բաւեն անցընելու նիւթը մէկ վիճակէն միւսին, քանի որ ամեն մէկ վիճակին յատկութիւններն իրարմէ այլապէ տարբեր են:

3. Սկուզը. — Սկուզը՝ բազմազան երեւոյթ մ'է: Եթէ բլիթային միութեան մէջ զայն ուսումնասիրենք, անուշգը՝ այլ է այլ մասեր ունի, այսինքն, մուսազ կերպարան, մարսազերին կամ կերպարայ լուսնուք, և իւրացում. յայտնի է՝ թէ այս վերելքայ, այսինքն՝ իւրացման մէջ միշտ կը կոչուայ անուշգը:

Տանթէքի զազափաթը³, կրնանք մեքենական և քիմիական երեւոյթներ համարել կերպարներուն մասաբը, անոնց յաճախը, նախահիմնին զազափաթին մէջ բաշխումը: Եւ Տանթէքի քննութեան կարելի է շատ տեղեկութիւններ ստանալ: Բայց իւրացումը՝ assimilation) ֆիզիքական օրէնքի վերանելն բոլորովն անհասկնի կ'ընելու: Այսպէս կը նկարագրէ իւրացումը՝ ինքն Տանթէքը⁴. « Ետքուն բակտերիայի մը վրայ քննութիւններ ընենք. — գիտենք որ անոր զոյացութիւնը քիմիական անոսարբերութեան մէջ չէ, և թէ իրեն և այն արգանակին մէջ յորում կը գտնուի նա, հակազդեցութիւններ կան: Իւրեան անկենդան մարմիններուն վրայ մեր ունեցած ծանօթութեան համեմատ, պէտք է այդ բակտերիայի զոյացութեան քանակը փոքրամայ, վասն զի հաստատուն հակազդեցութիւններուն ձեւաբով կը մաշի: Աւելցնէ այլրիով՝ կը պատահ, վասն զի անոր՝ թթուանով կազմուած մասերն առաջ կը բերեն ջուր և բնածնական թթուութիւն: Անգործարանաւոր ս մարմինը, որ քիմիական հակազդեցութեան մը կերպն է, այդ հակազդեցութեամբ կը մաշի, որովհետեւ անոր հակազդք մասերն՝ քիմիական տարբեր մարմիններու կազմութեան մէջ մտած են:

Իսկ վերայիշեալ բակտերիային վրայ՝ անոր հակառակը կը տեսնենք. վասն զի գիտեալու աստիճանը նենք՝ որ կը մեծնայ: Բնական և համարելի՝ որ անոր հակառակը կը մեծնայ՝ իրեն վրայ նոր զոյացութիւն. ներ աւելնալով, որոնք կը նմանին նախորդ հակազդեցութիւններէ, և տարբեր են՝ գիտազգութեան աստիճանի վերը բակտերիայի մէջ գտնուած զոյացութիւններէն, այնպէս որ զազափումն այն ամենն էտու կայ միւսը. զամայն առաջին սկիզբական յատկութիւններու հոլուտաբ: Անգիկ թթուութեան կաթիլի մը կշիւք կ'աւելնայ, բայց այդ թթուութեան ասալ կ'անցնէ զուածը այլ եւս անգիկ չէ. տարբեր մարմին մ'է, որ անգիկ ոչ երեւոյթմ է ոչ ալ յատկութիւնները ունի:

Բակտերիայի վրայ ասոր բոլորովն հակառակը կը տեսնենք: Այսպէս մամանակէն այնչափ կ'աճի՝ որ ալ անկէ անգիկ չի կրնար մարդով մեալ իրեն ունեցած հաստարակչութեան մէջ. կը բաժնուի իրարու նման երկու բակտերիաներու:

Երկու եւտն բակտերիաներ՝ կ'ըստմ, որոնք. այսինքն, միեւնոյն յատկութիւնները ունին՝ ինչ որ ունեն այն բակտերիան ուսկից առաջ կ'անցնէ այդ երկուքը: Եւ յիշարաւ, այդ երկուքն ալ պիտի մեծնան և պիտի բաշխուին, և քիչ վերը արգանակն մէջ պիտի վիտան ամենէն ասալին բակտերիայի նման բիւրաւոր բակտերիաներ: Իսկ արդանակը բոլորովն կերպարանափոխ պիտի լույս, ինչպէս այդ կը հանգիստ ամեն անոր. մարմնաւոր զոյացութիւններու՝ երբ քիմիական հակազդեցութեան ենթարկուին:

Իրիշ նորորինալ երեւոյթ մ'ալ կայ: Եթեմադրենք թէ մեր գիտազգութեան սկիզբը բակտերիան բազկացած էր ինչդ էական զոյացութիւններէ՝ մեր աչքին զարնոց երեւոյթները առաջ բերելու համար: Եթեմալ կ'անտեսանք, որ այս ինչդ զոյացութիւնները կը գտնուին անալին բակտերիային առաջ կ'անցնէ բիւրաւոր բակտերիաներու մէջ, և նոյն իսկ այս զոյացութիւններուն իւրաքանչիւրը կը գտնուի բիւրաւոր բակտերիաներուն իւրաքանչիւրին մէջ՝ առաջին բակտերիային մէջ եղած քանակութեամբ, վասն զի ամեն ինչ առաջ պիտի զայ միեւնոյն կերպով: Իրեան ստացը է՝ թէ այս ինչդ զոյացութիւնները փոխանակ կորստակու և մաշելու, անքն և բազմաքն են միեւնոյն կերպով՝ իրարու և միշտապարի մէջ կատարուած հակազդեցութիւններու ձեւաբով:

Այսպէս ուրեմն կենդանի նիւթն կ'որոշուի անկենդանին, վասն զի կենդանային մէջ կատարուած քիմիական անընդհատ հակազդեցութիւնը զինքը կը անոցանան և կը բազմացնեն, միջոցաւ անկենդան նիւթն կը սպառի կը մաշի իրեն մէջ եղած նոյն հակազդեցութիւնները: — Ահաւասիկ յատկութիւններու յայտնի և մեն տարբերութիւն մը կենդանի և անկենդան նիւթայ մէջ:

1. Yv s D la , Structure du protopl. dans les théories sur l'hérédité, p. 749 Pa s, 1895.

2. Villet, La vie et l'hérédité, ch. II, Paris, 1391.

3. 2մտ. Thénologie nouvelle d: la vie.

4. Դոյն մասեան, էջ 112...

Ռիսկե, անկենդան Նիվին կրնայ ինքնին անցնի կենդանու Նիվին վիճակին: Երբեք անհետան չէ այդ: — Գեթ Կարելի է ենթադրել զայն: Ու՛ր Ժամն զի քանի որ անկենդան Նիվին ենթարկուած է ֆիզիքական զտութեանն: Եւ քիմիական նակարկեցութեանն: Երբեք, կրնայ նա ապաւին, մտել, այլափոխուի, և անպարտ առաջ բերել նոր անկենդան Նիվին մը որ միշտ նոյն օրէնքի ենթարկուած է:

Վ. Անտան եւ Սթրուսն. — Կենդանի կազմանն իւրացմամբ կը պահուի և կը զարգանայ: Ի՞նչ ապա բնական միութիւնն կործանելով իրեն հաստատուելուութիւնը, կենդանի կազմանն ալ կը բաժանուի: Ի՞նչ ինչպէս որ ջրայ կամ թի մը խառնուածք կը կործանուի իրեն հաստատուելուութիւնը և կը բաժանուի, այսպէս ալ կենդանի բնութիւնը: Երբեք հաստատ, երբեք անհաստատ կենդանի բնութիւնը կը բաժանուի:

Ելծէ այդ անճան մէջ, բնութիւնն սարսնացնի անճառը նկատուի, այդ երեւոյթը՝ իւրացման արեւադիւն է. — Իսկ ինչէ բաժանուած նկատուի, այդ երեւոյթը, ինչպէս որ կը պնդէ Լը Տանթըր, կրնայ սակ ֆիզիքական կարգին մէջ մտնել. — Եւ ինչէ բազմաբնութիւն կազմութեան մէջ նոր բնութիւնը առան իրարադրութիւնը (con-figuration՝ և ուղղութիւնը (orientation՝) նկատուի, այդ երեւոյթը կը վերաբերի բարբրելութեան (évo- lution) որուն վրայ առիթ պիտի ունենայի խոտելու:

Կրնա՞նք ըսել՝ որ ամեն բնութիւնը բազմամանի՝ սերելու (multiplication) գործողութիւն մ'է. և բարբրելութեան սարսնի ենթակուած սերունն կ'ըլլայ միայն այդ կերպով, այսինքն, բնութիւնը կամ խորշիւրտն (cellule) բազմանալով: Իսկ շատ զեղբերու մէջ, բազմաբնութիւն ենկերան սերունը կ'ըլլայ նոսնակու ալ կրնայ. — այսինքն, մնողին մարտչին մէջ որուն ան և ձեւացած կազմանն՝ կը զարգանայ զբնով այդ ամեն փոփոխումները՝ որոնց մէ անցած է մնողն ալ: Այս մայր բնութիւն կազմութիւնը՝ բաժանման գործողութիւն մ'է, որուն մէջ ցուցի կայ միայն ֆիզիքական զօրութիւնը, բայց անոր զարգացումն, նախատես (prévu) երաբի մը համեմատ՝ սակ կենդանի երեւոյթն է, այսինքն, առաջուց հաստատուած երաբի մը համեմատ կը զարգանայ կենսական կերպով:

5. Անտանի գարգացումն. — Կենդանի ենկին ամենն աւելի բնորոշ (caractéristique) յատկութիւնը, զոր անկարելի է ֆիզիքական օրէնքով բացատրել, և որ ամենապարզապէս կերպով կը ցուցնէ կենդան յարակից խորհրդաւոր զօրութիւնը, է սերունն բարբրելումը (évolution): Այդ բարբրելումը մ'է որ մնողին կատարել կերպարանը՝ հաստատարի կերպով առաջ կու գայ, մնելին մէջ թիւ շատ երկայն, թիւ շատ բազմամանն փոփոխութիւնն իւրը:

Միաբնիկ ենկերան մէջ ալ զգալի է այդ երեւոյթն: — Ի՞նչ ինչպէս ենկերան իրարու անմասն են, ինչպէս

կը հաստատ զայն Նիվանկենդաններու (Protozoaires), Լուերն (Algue) և անուններ. քննութիւնն, այսու համար, ամեն բնութիւնը, ամեն բնութիւնը, որպէս ալ ի պնդումն սարսնական ըլլայ, առաջ կը բերէ իրեն մնողին կերպարանը, և երբեք չի շնորհի, բնաւ չի խառնուի, ուղղակի կը դիմէ իրեն նպատակին: Եւ ինչէ միջավայրին ազդեցութեանն: Կատարուած պատահական՝ զարգացութիւններ ըլլան, այդ զարգացութիւններու վրայ ալ կը տեսնուի նոյնք մը, բնութիւնը մը գիծելու: Գիծի մ'այդ բնութիւն կամ խորշիւրտն գիծան երաբիւն:

Իսկ որպէս աւելի բազմաբնութիւն ենկերան, այնպէս աւելի կ'անալիզէ անոնց բարբրելումը: Մի միակ բնութիւն մը անի իւր մէջ զօրութեան մը՝ որ հոս առաջ պիտի բերէ պահել, հոն՝ կապել, ուրիշ տեղ մը՝ ծովաւայր, անդին ալ՝ կամեմարայի մը: Քաշ և այն գիծաւոր՝ որ կ'անալիզէ անոնէ սերունն կամ բազմութիւն մէջ անոր զարգացման երաբիւր, զարգանքը, արդիւնտես. ապազայ կազմութիւնը՝ սերունն մէջ ամփոփուած չէ իրեն մանրանկար (miniature): Ռիսկե այդ կ'ստիմէ մէջ կատարուած գործին՝ ստուգել, անոնցարկութիւնն մ'է: Ի՞նչ սխալի, նկատուած բնութիւնը բաժանուելով, կը զգանն նախատես տեղ մը, նախատես մէջ կ'անալիզէ, և նախատես գործողութիւնը (organe) կազմուի: Կամեմարայի մէջ կը կարգադրուի: Իսկ նախատես արեւադիւնն է միշտ մէջ կամ կերպարանը մնողին՝ ուսկից սերուն առաջ է:

Ստիմէ, բնութիւնն ամենապարզ բաժանումն ալ որուն չիկ հաստատութեամբ և միշտ միեւնոյն օրէնքով կը կատարուի, որուն մէջ հաստատուած կարգով շատ մը երեւոյթներ ալ յստիմ կը տեսնուին: Նիվին կենդանի մասի մասկուած միայն մը՝ անոնց աւելի անկենդան ապահովութեամբ առաջ պիտի շատնէ իրեն բարբրելումը:

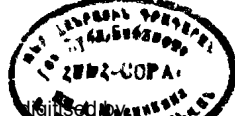
Գուզով անդարարանաւոր կամ անկենդան Նիվին, այդ անդարարանաւոր Նիվին վրայ վերադառնալ նման օրինակ կերպութեան մը չիմք տեսնել, և ոչ իսկ բնութեւնը մնողն: Վասն զի բնութեւնը մը նմանապէս մայր իրայ մէջ, բազմութիւն կամ սերուն զարգանալ չէ, այլ կ'ունենի՝ անդարար իրայ յատակը կ'իջնէ զանգաղ կերպով, և իրենց բնականներ, առանց ո՛ր և է արգելիք, այնպիսի ազդութիւն մը կ'անալիզէ՝ որ մակարդակ մը կը կազմուի կ'ունենան բազմամիստիկ նման յարաբերութեամբ: — Եսկայն, նոյն կ'ունենան պարզապէս մեքենաբար խաբար: Իրայ կը դիմուին, ինչպէս որ խաբարայր սպաշարերն թիւ շատ կ'անալիզէ իրարմէն կը դիմուին:

Ռիսկե, սերունն կամ բազմութիւն բարբրելումը՝ ոչ զինքը բազմութիւնը իրարմէն սարսնելու մէջ, և ոչ ալ ֆիզիքական զօրութեանն: Երբեք մէջ կը կապուին, անոնց նկատմամբ սերունն ցանկուած միջավայրը կ'ազդէ նոյն սեր-

54-109

1. Ֆիզիք-քիմիական երեւոյթներու դիպումն հանդիպումը չէ՝ որ իւրաքանչիւր ենկի նախատես և հաստատուած երաբի մը վրայ կը հաստատուէ՝ նախատես և հաստատուած օրէնքով, — և ոչ ալ այդ պատաս-

համեն առաջ կու գան կենդան գործողութիւններուն ներդաշնակութիւնը և իրարու ստորակարգութիւնը: (Հմտ. Bernard, Leçon sur les phénomènes de la vie, p. 50).

մին վրայ: Այլ սերմը կը շարժի և կը հասնի իւր նպատակին: Կենդանի նիւթի սեփական յատկութեամբ մը: Էլ և՛ ի՛նչ բարեբընեւ կարողութիւնն բուն կենդանի եւ, նոյն այդ կարողութիւնը յանունն կը զանազանի զանազան տեսակներու մէջ. — ստուգիւ ալ որչափ տեսակներ, նոյնչափ ալ՝ ճարգիւրներ կան:

Առարարակայս, ի՛նչ սերմին՝ զարգացման միջոց՝ կրած փոփոխութեանը, գոյնները, պիտի տեսնուի այդ փոփոխութեան մէջ ա՛մէն ֆիզիքական զօրութիւնները, ա՛մէն կատարուած ըրիտական նակազեցութիւնները, այնպէս որ կենդանի եւակն բնու. փոփոխութիւն մը չի կրեր՝ որուն մէջ ֆիզիք-քիմիական ազդեցութիւն մը չըլլայ:

— Բայց այդ փոփոխութիւնը չի կրնար բացատրել ո՛ր և է իրողութիւն. վասն զի ա՛մէն մէկ բնախօսական իրողութեան, որ աշխարհիս ընդհանուր ճարգիւրն մէջ տեղ ալ գրտած է, ըլլաւուն կամ գոյութեան պատճառ չներ կրնար փոխուի՝ յիշեցան անսարքերը զօրութիւններու մէջ: Մանաւանդ թէ շարժ մը իրողութիւններ չեն կրնար բացատրել կենդանի եակն փոփոխութիւնը, որովհետեւ այդ փոփոխութեան կը կատարուին միօրինակ հաստատուն օրէնքով մշտափոփոխ ազդեցութիւններու տակ. — և կայ զօրութիւններու ազդեցութեան ներքեւ կ'իթազարեն գաղափար մը:

Համառօտեմք ցարդ ըստնիս: — Անկենդան նիւթն է կենդանին իրարմէ ինչնալին էր տարբերին: — Թեւ. պէտ նման տարբերել կազմուած և նոյն արտաքին զօրութիւններու ենթարկուած են, սակայն այնպիսի յատկութիւններ ունին՝ որոնք պոյժեան կը ցուցնեն անոնց իրարմէ տարբերութիւնը: — Կենդանի եակին բնորոշ յատկանիշներն են նետուեալներն. յետին տասնեանի անհաստատ ըրիտական վիճակ. որոշուած ճրագրի մը նմանեալ սեփական կազմուածը և զարգացումն: — Արդ, անկենդան նիւթն կրնայ՝ այդ յատկանիշները ստանալ՝ նախազդ կենդանի գոյացութեան նոս միաշաղկ: — Անկենդան նիւթն կրնայ՝ զանոնք ունենալ ինքնիրեն: Շատ մեծ է այդ երկու նիւթերուն մէջ եղած նեւաստութիւնն, որով անկարելի է կարել անցնիլ. վասն զի որչափ ալ բնութիւնը խնամքով քննուեցաւ, այսուանդերք բնու. չտեսնուեցաւ որ բնութիւնը անոնց ըլլայ մէկն միւսին սահմանը:

Գարդ ըստաններն կը նետուին յաղորդ կետերս. 1. Ինչէն առաջին կենսընդ աշխարհիս վրայ կանքե մ'առաջ եկան է, և ոչ թէ Ասլաւորմով կամ յոյժաւնաւորով, զորս կըրեցինք, այս ըշմարտութեանն կը

ծագրի մեծագոյն ըշմարտութիւն մը. այսինքն, նախա. կենսընդ առաջ եկան է աշխարհիս վրայ, նոյն աշխարհն ինչ գուրս կենսընդ աղբիւրեն, որ է Աստուած: Առեմ առաջին կենսընդ ստեղծուած է Աստուածէ: Որովհետեւ առաջին կենսընդ առաջ պիտի գար աշխարհիս վրայ կամ ինքնարարար կամ՝ Աստուածէ. իսկ արդ ինքնարարար արար առաջ չի գար, ցուցանցի վերագոյն մանաւանդ ա՛մէն ողջմիտ գիտնական կ'ընդունի՝ որ բնութեան օրէնքներն հաստատու են և անփոփոխ, նետուարար՝ եթէ իմասուած փորձն կամ իրողութիւններն, մարդկային միտքն կը ցուցնեն՝ ինքնանմանողի անկարելիութիւնը, ուրեմ միշտ այդ օրէնքով գործած է բնութիւնն: Ռեքեմ նորիւս կը կըրեմք՝ որ Աստուածն է առաջին կենսընդ աշխարհիս վրայ:

2. Այդ վերոյիշեալ առաջին ըշմարտութեանն կը նետուի՝ որ կենսընդ աշխարհիս վրայ սկիզբն անեցած կամ սեփած է: Այս ըշմարտութեանն ալ յայտնի է մեր վերագոյն ըստաններն. այսինքն, թողլով բացմալին բնազանցական փաստները որոնք կը հաստատեն այս ըշմարտութիւնը, կը բուն յիշել միայն բնազանցական ներք:

Յերաւ. 1. — Ամենն աւելի նշանաւոր երկրաբանք կը պնդեն թէ ամբողջ երկրագունդս ժամանակ մը իրունչ ևսլման վիճակ ունէր, և 300 միլիոնութեան ընթացումը կը կրէր: Չայս կը հաստատեն երկրաբաններու քննութիւնն. որովհետեւ աշխարհիս ա՛մէն կողմը երկրագունդիս ներքին խաւը կազմուած է նոյնարիւնակ մայրուրդ որոնց յօրինուածն կը ցուցեն ինկազուան նրարդիւնքիս լուսաներս. Երկրութեանն չառ աւելի բարձր ջերմութեամբ լաւման կնն վիճակ մը: Արդ այս բոցաւառ երկրի վրայ, այդ հնոցային միջոցաւրի մէջ, կարելի չէր որ կենսը ըլլար, կամ սեփ կամ բողբոջ դիմաւոր: Անուրի է ըստն ալ՝ որ նախնական կազմաններն աւելի կրնային ջերմագոյն միջավայրի մէջ ապրիլ. վասն զի, ա՛մէն բանի շափ և սահման կայ, վիճցարիւր աստիճանն անդին ըտր կը տարբարաշխի իրեն տարբերութուն, գործարանաւոր մարմիններն երուններն չեն կրնար այլ եւս բաղադրուած թաւ: Արդ մի՛թէ կարելի է կենդանի եակ չի երեւակայիլ, որուն տարրերն իրարմէ բաժնուած ըլլան: — ք. — Լափլաւ-Ֆէյի վերոյիշեալ գեղեցիկ գրութեան համեմատ, եթէ ընդունուի որ ֆիզիքական բարեբընեւով երկիւրս առաջ եկած է արեգակնային միգամածէ, անտեղի չէ պնդել որ ինչեներուս այս ջրերուցն վիճակին մէջ կենսը կար:

1. Եւ Հաստատուն է այդ կետն թէ ա՛մէն կենդանի եակ առաջ կու գայ նրոն կամ Բողբոջի մը, նետուած երկրագոյնի վրայ կենսընդ ծագումն կը հաստատ առաջին պատճառի մը գոյութիւնը. (E. Ferrière, La vie et l'ame p. 561, Paris, 1889).

2. Երկրանկերն ամբողջ ենթարկուած են որ երկրագունդի վրայ կարելի է թէ կենսընդ սեփական բնութեան են՝ աստիճանը և գիտարարութեան նետագին (trajectoire) վրայ միջոցն մէջ ձգուած փոշիներն ձեռքով:

— Ասկայն կը պատահանք որ. հաւանական համարելով նաեղերն այս սոսկ ենթադրութեանն, իբրեւ թէ երկրի միջոցն մէջն անցնելու աստիճանով ըլլայ զանազան ամենաւոր փոշիներ (poussière os: ique) — արեւակ լաւանական ենթարկելով, որ ամենեւին հաւանական չէ, իբր թէ կային այս փոշիներուն մէջ կենդանի սեփական, ինչպէս կան մեր միջոցաւ փոշիներուն մէջ (Տեւ երկրագոյն թիւնայի փոշով) — այս ենթադրութիւններն ինչ նետուած կ'ընէ:

Բնդժամուր տեսութիւն մը վերոյնդեալ երկու Յօդուստե-
ներու վրայ:

Մեր ցարը ըսածն Այլասերունքի կամ՝ Երմանեանցի
վրայ, հաստատուած է նախ՝ Իրողութիւններու կամ
փորձի վրայ, երկրորդ՝ մարդկային մտքի վրայ: — Արդ
քանի որ այս երկու կէտերն ալ կը հերքեն Այլասե-
րունքի կամ՝ Ինքնամեծութիւնը, այլ եւս հշտարիտ գիտնա-
կանի մէջ չի վայելեր զեռ պնդել թէ կայ ինքնամեծութիւն:
Եւ յիշատի, հիմա յոյժ սակաւամիջի բնախոսներ կան
որ զայն պաշտպանեն, ինչպէս վերջ յիշատակեցինք և
հերքեցինք անոնց ճողոքները: Սակայն չենք ուզեր կնքել
այս խորհրդ՝ առանց մէջ բերելու թէ՛ Նիւթապաշտնե-
րուն մէջ քանի պարզութիւններուն և թէ՛ Նիւթապաշ-
տութեան և ինքնամեծութեան հակառակորդութեան վերի-
նորը ինքնամեծութիւնը նկատմամբ, որով պիտի հաստա-
տուի հշտարութիւնը նոյն իսկ հակաակորդներուն
խաբէրովը:

Թիմաւ ալ կը գրէ. « Փորձառական գիտութեան մէջ
ստուգազոյն հշտարութիւն չկայ քան զայս՝ թէ կենսաբը
առաջ կու գայ կենսաբէ: Այդ քան իրողութիւններ սե-
նեմով մեր առջեւ, հրէշային բան պիտի ըլլայ՝ եթէ
պնդէ մէկը՝ որ բակտերիաներու խոռոչեր ինքնաբերա-
բար ենք են ։ »

Վիրիոն. « Իրական և աչ մէջ իրողութիւն գիտներ
որով հաստատուի թէ ինքնամեծութիւնը միշտակ է: Ի՞նչ որ
ասոր կը հակառակի, իրեն հակառակ կ'ըլլեն գիտնա-
կանի և աչ թէ աստուածաբանքն ։ — Հնքէլ ալ, որ-
կայ որ կը պնդէ ինքնամեծութիւնը հաստատութեան մա-
սին, սակայն յակամայ կամա կը խոստովանի հշտար-
տութիւնը, թուով այսպէս, « ինքնամեծութիւն փորձերն
միշտեւ այսօր գրական արդիւնք մը չունեցան ։ »

Իրիդէ. « Մեր աչքին տեսնուած կենսաբը կը սերի
միայն մեղդէն. փորձառական իրաւունք մը բնաւ չու-
նինք երեւակայելու՝ իբր թէ ի սկզբան կենսական յառ-
կութեան մ'ունեցեր է (նիւթն) ներգործութեամբ մը՝
զոր հիմա չունէ ։ » — Յիւրբնա, ինքնամեծութիւնն
թաթարութեանը համար կ'ըսէ. « Շատ գիւրդին և շատ ալ
անտեղի ։ »

Վ. Թոմսըն (լորտ ֆէլդին) « Գիտութիւնն բազմա-
թիւ անյաղթելի փորձեր կամ փաստեր կու տայ ինք-

նորից չի լուծուիր, այլ կ'երկնայ. վասն զի, այն
ասին պիտի հարցուի. Այն աստղներուն մէջ, որոնք
երկրի վրայ կ'անցնի սեթեր ձգեր են, կենսաբը ուսկից
ստալ կ'ընէ. որովհետեւ այդ աստղներն ալ մեր եր-
կրին պէս նոյն փոփոխութիւնը կրցին: — Իրենց
կենսաբը միշտ սկսեր է ըլլալ երկրիս վրայ, ըլլալ ան-
մասն թաթարի մը մէջ:

1. Histoire de la création naturelle, p. 247.
Թրգոն. փարիզ. 1384:

2. Հիմն. Génération spontanée et Transfor-
mation, բառեր:

3. Հիմն. L'orgéité բառը:

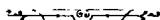
4. Հաա Խոսիպարտի մտղոյոյն բացման. 1871:

5. Հիմն. Hettenger, Apologie.

Նամունայի ենթաթաթարութեան հակառակ, ինչպէս որ նոյնը
լոնցինք այս աթոռի վրայ բազմող իմ նախորդիս,
Հիւ. քսլէյի բերնէ: Մանրաքննին խաղաղութիւնն մին-
չեւ այսօր՝ կենսաբ սկզբն՝ կենսաբը միայն գտաւ ։ »

Գեռ կ'ըսանք շատերը յիշատակել, ինչպիսիք են,
Միւլլէր, Գիւլիէ, Վալէր, Հարթէյ — Թողունք վե-
րագոյն յիշուածները: Կեօթէյի խաղաղ կնքներ այս
խորհրդ, մեթոլով ցարդ պայտքուցուած հշտարութեան
հակառակ բարոր ստակ ենթադրութիւնները, որոնց մասին
զեղեցիկ կերպով ըսաւ Կեօթէ. « Ենթադրութիւններն՝
ստանաւ երգերն են, զորս կը գործածէ ուսուցիչն՝ ա-
շակերտները քնքաքնելու համար (Արմալ վճիռներ. Գ.
էջ 286 ։ »

Հ. Ս. ՕՐԵՆԱՆ

ՕՍՍԻԱՆ

ՎԻՍ ԵՆ ԳԵՆԱՆ

ՆԱԽԱԴԻՈՒԹԻՒՆ

Չորրորդ օրոշուն նախընթաց գիւրդը՝ Ոս-
սիան կ'երգէ իր քաղաքիները Լեզոյի յի-
ձին քով, և իր տարիանքները Եւրի-Այլի-
նի, Ոսկարի մօրը հետ: — Եւրի-Այլի-
նի տառերը կ'ընդհատ անոր, և կ'ըսէ քե Ոսկար
կախի բանտած և բշտամի պատանորդներուն
հետ և յայդուներն վրայ է: — Ոսսիան կը
քոյի յօգնութիւն իր որդայն: — Փիկզայ կ'ըն-
դէ, կը կանչէ իր մարտիկները և զանոնք
Գոյի կը յանձնէ. յետոյ կ'երթայ կը կենայ
բարան մը վրայ պատերազմոր դիտելուն հա-
մար: — Կոսիւր կը սկսի. Ոսկար, Ոսսիանի
այլին տակ՝ փառքերով կը ծածկուի: — Գոյ
կը յարմարի Ոսսարանի վրայ. բայց իր գո-
րութիւնը կը մատեն իր քաղաքիներ: — Փիկզ-
այ կը դրկէ Ուլլին քաղաքը՝ ցրցանալ համար
զանկիս իր պատերազմական երգերով: —
Ոսսարան յայդու կը հանդիսանայ, և Կոսի-
ւրները կը վաճառեն: — Փիկզայ կ'իջնէ, կը
կեցրեն զանոնք և կը վարէ դէպ ի բշտամի:
— Կոսիւրից, զոր իր կոնայ քաղաքամը և
կարիւր յարդը գտած էին կորմաւ յերան
վրայ, կը յսէ պատերազմին աղմուկը. կ'ուզէ
վազել փիկզայի քով և մենկի խառնարկին